

ФІНАНСИ

ПІДРУЧНИК

*За науковою редакцією д. е. н.,
професора П.І. Юхименка, к. е. н., доцента С.В. Бойко*

Затверджено Міністерством освіти і науки України

*Гриф надано Міністерством освіти і науки України
(Лист № 1/11-12621 від 06.08.2013 р.)*

Київ
Центр учбової літератури
2018

УДК: 336.1

Ф 591

Колектив авторів

П. І. Юхименко (розд. 1, 2, 3), С. В. Бойко (розд. 5, 6), С. М. Голубка (розд. 2.1), І.В. Артїмонова (розд.13), С. Г. Батажок (розд. 8), М. С. Бухенська (розд. 12), І.О. Герасименко (розд. 1.2; 3.1), Л. П. Гладченко (розд. 7), Л.М. Гутко (розд. 16) В. В. Гошовська (розд. 9, 11), С.С. Заболотний (розд 8.), О. М. Загурський (розд. 4), О. Д. Ладюк (розд. 15), Д. В. Осецька. (розд. 3.1), М. В. Півторак (розд. 14), О. О. Рудич (розд. 16) Т. В. Сокольська (розд. 2.2), В. О. Цибок (розд. 10), Якимюк Ю. П. (розд. 3.)

**Фінанси : підруч. / Юхименко П.І., Бойко С. В.,
Ф 591 Голубка С.М. та ін. ; за наук. ред. П.І. Юхименка,
С.В. Бойко. – К.: Центр учбової літератури, 2018. – 416 с.**

ISBN 978-617-673-812-1

У підручнику з урахуванням змін інституціонального середовища функціонування фінансів висвітлюються питання теорії та практики становлення, принципи формування і використання фінансів, особливості побудови і функціонування фінансової системи України. За структурою і змістом підручник відповідає нормативній програмі курсу.

Для студентів економічних спеціальностей, аспірантів, викладачів, науковців, усіх хто цікавиться фінансами.

© Юхименко П. І., Бойко С. В.
Голубка С.М. та Ін.

© Центр учбової літератури, 2018 р.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ПРЕДМЕТ ФІНАНСОВОЇ НАУКИ ЯК ПІЗНАННЯ СУТНОСТІ ФІНАНСІВ	6
1.1. Сутність та функції фінансів	6
1.2. Специфічні ознаки фінансів	11
РОЗДІЛ 2. ГЕНЕЗИС І ЕВОЛЮЦІЯ ФІНАНСІВ	14
2.1. Фінансове господарство України у фінансовій науці	14
2.2. Сутнісні трансформації у фінансовій діяльності держави та місцевого самоврядування.....	27
РОЗДІЛ 3. СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ФІНАНСОВОЇ НАУКИ.....	37
3.1. Генеза і розвиток фінансової науки	37
3.2. Науковий (раціональний) період розвитку фінансової думки.....	41
3.3. Сучасний (п'ятий) етап розвитку фінансової науки	53
3.4. Формування фінансової думки України.....	59
РОЗДІЛ 4. ФІНАНСОВЕ ПРАВО ТА ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА.....	70
4.1. Фінансова політика як інститут соціально-економічного розвитку суспільства її сутність, види і значення	70
4.2. Фінансова політика держави, суб'єктів господарювання та домогосподарств, фінансова політика у сфері міжнародних фінансів.....	75
4.3. Фінансовий механізм та його роль у реалізації фінансової політики	80
4.4. Поняття та система фінансового права	88
РОЗДІЛ 5. ПОДАТКИ. ПОДАТКОВА СИСТЕМА.....	91
5.1. Економічна сутність податків та їх класифікація.....	91
5.2. Елементи податку та їх характеристика	99
5.3. Податкова система та принципи її побудови.....	104
5.4. Податкове адміністрування. Державна податкова служба України	113
5.5. Загальнодержавні податки та збори.....	119
5.6. Місцеві податки та збори.....	141

РОЗДІЛ 6. БЮДЖЕТ. БЮДЖЕТНА СИСТЕМА.....	151
6.1. Соціально-економічна сутність, необхідність та призначення бюджету	151
6.2. Бюджетний устрій та принципи побудови бюджетної системи	154
6.3. Бюджетний процес в Україні.....	162
6.4. Видатки бюджету та їх класифікація	180
6.5. Джерела формування та класифікація доходів бюджету...	188
РОЗДІЛ 7. БЮДЖЕТНИЙ ДЕФІЦИТ	194
7.1. Теоретичні засади бюджетного дефіциту, його види.....	194
7.2. Причини виникнення та зростання бюджетного дефіциту	203
7.3. Шляхи мінімізації бюджетного дефіциту та джерела фінансування.....	210
7.4. Концептуальні підходи до бюджетного дефіциту у фінансовій політиці держави.....	216
РОЗДІЛ 8. МІСЦЕВІ ФІНАНСИ, БЮДЖЕТНИЙ ФЕДЕРАЛІЗМ І ФІНАНСОВЕ ВИРІВНЮВАННЯ.....	225
8.1. Сутність місцевих фінансів, їх структура та функції.....	225
8.2. Доходи та видатки місцевих бюджетів.....	227
8.3. Фінансове вирівнювання та міжбюджетні трансферти	242
РОЗДІЛ 9. ФОНДИ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ ЦІЛЬОВОГО ПРИЗНАЧЕННЯ.....	248
9.1. Соціально-економічна сутність соціального страхування	248
9.2. Види та класифікація фондів цільового призначення.....	253
9.3. Джерела формування фінансових ресурсів державних фондів і напрями фінансування	257
РОЗДІЛ 10. ФІНАНСИ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ ..	259
10.1. Сутність і функції фінансів суб'єктів господарювання	259
10.2. Основи організації фінансів суб'єктів господарювання..	261
10.3. Механізм формування прибутку суб'єктів господарювання в умовах реалізації ризик-орієнтованого управління	263
10.4. Можливі напрями покращення фінансового стану суб'єктів господарювання за умови фінансової кризи	267
10.5. Реорганізація суб'єктів господарювання: форми та етапи процесу антикризового управління	272

РОЗДІЛ 6

БЮДЖЕТ. БЮДЖЕТНА СИСТЕМА

6.1. Соціально-економічна сутність, необхідність та призначення бюджету

Сучасна фінансова наука не має єдиного підходу до визначення терміну «бюджет», відповідно, утруднює визначення близько п'ятдесяти його похідних значень, (наприклад, «бюджетування», «бюджетне планування», «бюджетна політика» тощо), що передбачають комплекс організаційних, методичних і методологічних заходів для визначення доходів і видатків на всіх стадіях бюджетного процесу. Більшість сучасних дослідників його сучасне розуміння зводять до системи економічних (грошових) відносин, виникнення та реалізація яких пов'язані з формуванням, розподілом і використанням централізованих фондів державних фінансових ресурсів.

Серед найважливіших аспектів в яких наука розглядає бюджет в сучасних економічних системах слід виділити правовий і економічний (рис. 6.1.). Трактуючи терміну «бюджет» знаходимо у Бюджетному кодексі України: бюджет – це план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються відповідно органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду.

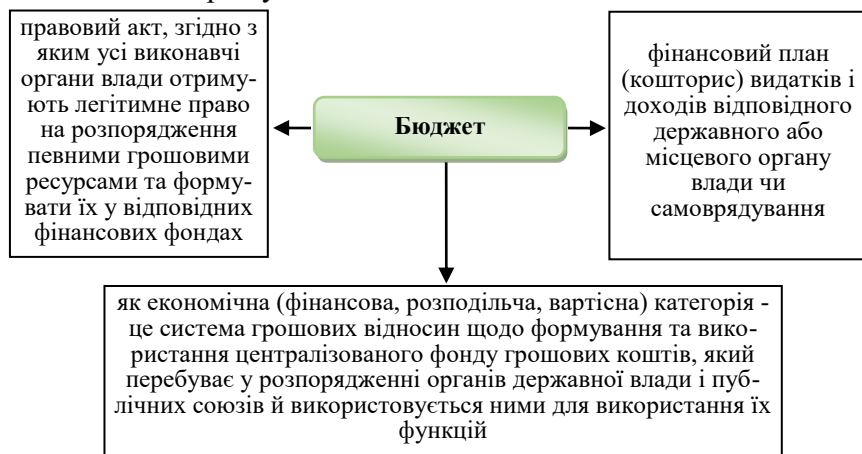

Рис. 6.1. Три аспекти бюджету

Бюджет як самостійно економічна і фінансова категорія є формою існування реальних, об'єктивно обумовлених розподільних відносин в певному інституціональному середовищі, які виконують специфічне призначення – задоволення потреб як суспільства в цілому та і його публічних союзів у фінансових ресурсах для виконання їх функцій. Із розгляду бюджету як економічної (фінансової) категорії впливають такі ознаки: історичність (що визначає його специфічні риси кожної держави); плановість (плановий характер); юридичність (набирає силу нормативного, правового акту); строковість.

Як економічна категорія *бюджет відображає* фінансові відносини щодо формування та використання централізованого фонду грошових ресурсів держави. За його допомогою створюються умови для реалізації соціальних програм, програм з охорони навколишнього середовища, стимулювання науково-технічного прогресу, вирішення структурних проблем, забезпечення оборонної та інших функцій. Відповідно, і нормальне функціонування господарського механізму неможливе без удосконалення бюджетних відносин, без послідовного проведення науково-обґрунтованої фінансової політики, без наявності ефективної системи управління бюджетним процесом.

Бюджетні відносини виникають між державою, публічними союзами й суб'єктами господарювання (юридичними та фізичними особами) в процесі мобілізації та використання грошових ресурсів, які необхідні для виконання функцій держави та її публічних союзів – економічної, соціальної, управлінської та оборонної.

Сукупність законодавчо регламентованих грошових відносин між державою, з одного боку, і суб'єктами господарювання всіх форм власності та населенням, з другого, з приводу розподілу і перерозподілу ВВП з метою формування й використання централізованого фонду грошових коштів, призначеного для забезпечення виконання державою її функцій формує економічний зміст бюджетних відносин. Суть бюджету, як і будь-якої економічної категорії, проявляється в його функціях (рис. 6.2.).

Функціонування бюджету здійснюється у взаємодії двох його особливих форм – доходів і видатків, і кожне з яких має специфічне суспільне призначення.

Суспільне призначення бюджетних відносин полягає в:

- *формуванні* фінансової бази діяльності держави (у процесі реалізації цієї функції забезпечується концентрація фінансових ресурсів у бюджетній системі держави);

- *використанні* засобів для забезпечення економічних та соціальних потреб усіх членів суспільства (ця функція реалізується в процесі цільового використання бюджетних засобів).

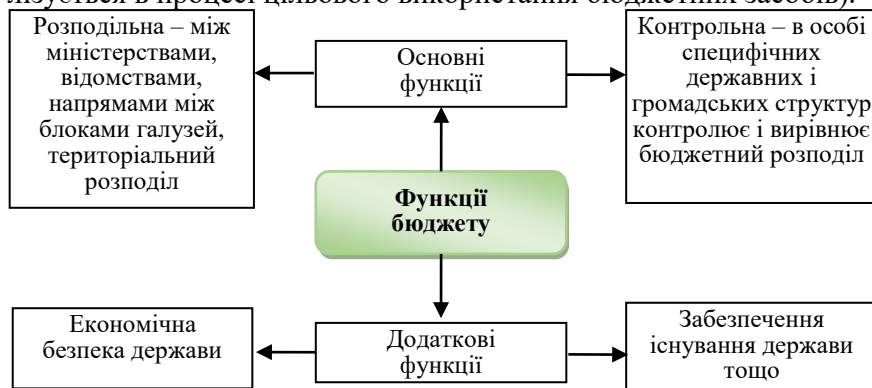

Рис. 6.2. Основні та додаткові функції бюджету

Централізація засобів має важливе економічне й політичне значення, оскільки мобілізовані доходи є одним із основних знарядь втілення в життя державних програм. Це дає змогу маневрувати ресурсами, концентрувати їх на вирішальних ділянках економічного й соціального розвитку, здійснювати єдину економічну і фінансову політику на території країни.

При переході до ринкових відносин державний бюджет зберігає свою важливу роль у вирішенні питань, які у повній мірі не може вирішити ринковий механізм (розвиток науково містких технологій, фундаментальних досліджень, малорентабельних проте суспільно-важливих виробництв). Це визначає методи його впливу на суспільне виробництво і сферу соціальних відносин, виконуючи роль регулятора ринкових процесів. Кошти державного бюджету передусім повинні направлятися на фінансування структурної перебудови економіки, комплексних цільових програм, збільшення науково-технічного потенціалу, прискорення соціального розвитку і соціальний захист населення.

Важлива роль державного бюджету не обмежується фінансуванням матеріальної сфери виробництва. Бюджетні ресурси направляються також і на невиробничу сферу (освіту, охорону здоров'я, культуру тощо). За рахунок бюджетних та позабюджетних фондів фінансуються підприємства та організації соціально-культурного призначення. Ці видатки мають велике

значення, оскільки дають змогу державі розвивати освіту, культуру, охорону здоров'я, соціальний захист населення.

Видатки бюджету на соціально-культурні заходи мають не тільки соціальне, а й економічне значення, оскільки вони є найважливішою частиною затрат на формування людського капіталу, відтворення робочої сили і підвищують матеріальний та культурний рівень життя населення.

Державний бюджет є головним фінансовим планом держави на поточний рік. З цієї точки зору, він є розписом доходів та видатків держави, який затверджується у вигляді закону Верховною Радою України.

Як фінансовий план він має передбачати виконання всіх функцій держави на загальнодержавному і місцевому рівнях – економічній, соціальній, управлінській, військової, міжетнічної, судової, міжнародної тощо.

Головне призначення бюджету – регулювати розподіл і перерозподіл валового внутрішнього продукту між галузями, регіонами, соціальними верствами населення. Перерозподільний характер полягає у перерозподілі через бюджет доходів юридичних і фізичних осіб. Такий перерозподіл, з одного боку, є необхідним, оскільки завжди є суб'єкти, які в певний час потребують певної фінансової допомоги і підтримки. Однак, з другого боку, такий перерозподіл має бути доволі обмежений, щоб не послабити стимулів до продуктивної діяльності у тих суб'єктів, у кого вилучаються доходи, і не створювати утриманських тенденцій у тих, хто отримує у різних формах фінансування з бюджету.

Всеохоплюючий характер бюджетних відносин виявляється у тому, що вони стосуються абсолютно всіх – кожного громадянина, кожного підприємства, кожної державної структури. При цьому, як правило, бюджетні відносини мають двосторонній характер – платежі до бюджету та асигнування з нього. Оскільки на цій основі здійснюється перерозподіл доходів то взаємовідносини з бюджетом є ключовим інструментом фінансового регулювання діяльності суспільства у цілому і кожної юридичної і фізичної особи зокрема.

6.2. Бюджетний устрій та принципи побудови бюджетної системи

Бюджетна система України – сукупність державного бюджету та місцевих бюджетів, побудована з урахуванням економічних відносин, державного і адміністративно-

територіальних устроїв і врегульована нормами права. Формування бюджетної системи України відбулося внаслідок одержання незалежності та необхідності розбудовувати власну систему публічних фінансів.

Бюджетна система України на сучасному етапі її розвитку складається з державного бюджету та місцевих бюджетів. Місцевими бюджетами є бюджет Автономної Республіки Крим, обласні, районні бюджети та бюджети місцевого самоврядування, які об'єднують бюджети територіальних громад сіл, їх об'єднань, селищ, міст (у тому числі районів у містах), бюджети об'єднаних територіальних громад) (рис. 6.3).

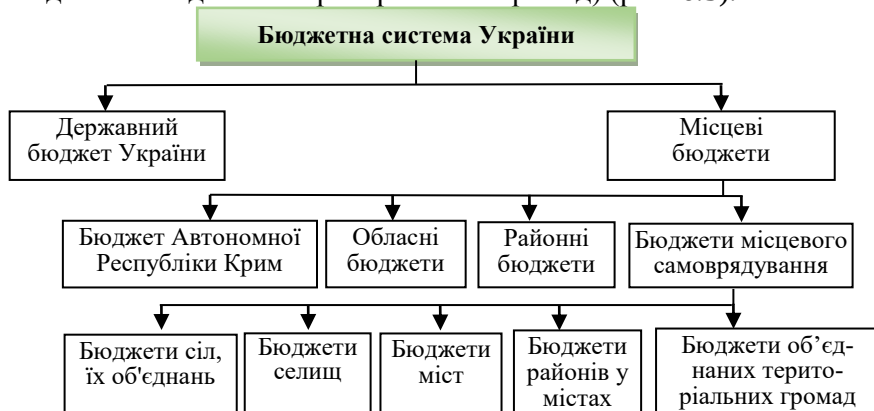

Рис. 6.3. Бюджетна система України

Як видно з рис. 6.3 бюджетна система України має дві ланки: державний бюджет та місцеві бюджети, проте відповідно до Закону України «Про бюджетну систему України» від 5 грудня 1990 р. бюджетна система складалася з трьох ланок: Державний бюджет України, республіканський бюджет Автономної Республіки Крим та місцеві бюджети. Такий підхід до побудови бюджетної системи існував до 2001 р.

Бюджетна система України, як зазначалося, будується з урахуванням адміністративно-територіального устрою. Станом на 01.07.2018 р. в Україні за адміністративно-територіальним устроєм налічувалося 29 722 населених пунктів, у тому числі 1344 міських поселень, 580 об'єднаних територіальних громад¹.

¹ Адміністративно - територіальний устрій України. URL: <http://static.rada.gov.ua/zakon/new/NEWSAIT/ADM/zmist.html>

Об'єднана територіальна громада – адміністративно-територіальна одиниця в Україні, утворена відповідно до стратегії фінансової децентралізації та Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад»¹. Перші об'єднані територіальні громади почали утворюватися у другій половині 2015 р., що призвело до змін у бюджетній системі України та виокремлення нового виду бюджетів у складі бюджетів місцевого самоврядування.

Структура бюджетної системи України визначається окремо за доходами та видатками на основі офіційних статистичних даних Міністерства фінансів України, Державної казначейської служби України (рис. 6.4 та рис. 6.5)

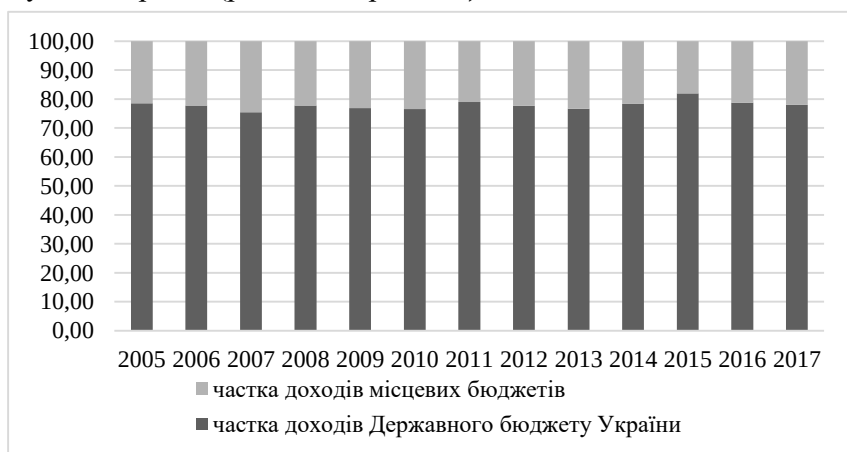

Рис. 6.4. Структура доходів Зведеного бюджету України у 2005-2017 рр., %²

За результатами виконання показників доходів Державного бюджету України та місцевих бюджетів можна відзначити централізацію бюджетних коштів у державному бюджеті. У 2005-2017 рр. частка доходів Державного бюджету України коливалася у межах від 75,45 % до 82,00 %. Максимального значення частка Державного бюджету України була досягнута у 2015 р. з наступним зменшенням до 78-79 %, відповідно до реалізованої

¹ Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон від 05.02.2015 № 157-VIII, URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/157-19>

² Побудовано за даними Міністерства фінансів України та Державної казначейської служби України

політики фінансової децентралізації. Надмірна децентралізація бюджетних коштів у державному бюджеті є наслідком зосередження бюджетоутворюючих податків, таких як податок на додану вартість, акцизний податок, податок на прибуток.

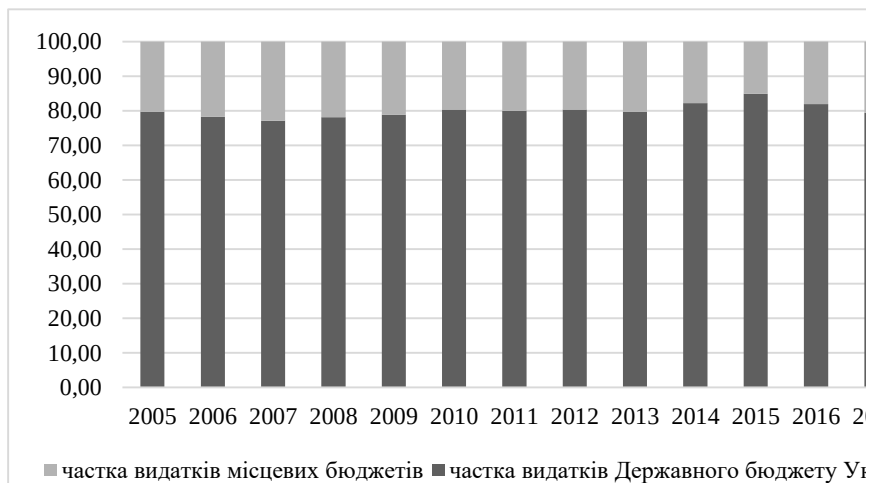

Рис. 6.5. Структура видатків Зведеного бюджету України у 2005-2017 рр., %¹

За результатами виконання видаткової частини бюджету розмір видатків Державного бюджету України перевищували розмір видатків місцевих бюджетів у чотири-шість разів. Частка видатків Державного бюджету України у 2005-2017 рр. коливалася у межах від 77,09 % до 84,86 %, що зумовлено здійсненням з державного бюджету видатків на загальнодержавне управління, соціальний захист та соціальне забезпечення, оборону, громадський порядок, безпеку та судову владу тощо.

Для аналізу та прогнозування економічного і соціального розвитку держави використовують сукупність показників бюджетів як планових, так і фактичних, що називається зведений бюджет (рис. 6.6 та рис. 6.7).

За даними Міністерства фінансів України та Державної служби статистики України, протягом 2005-2017 рр. не існувало єдиної тенденції щодо перерозподілу валового внутрішнього продукту (ВВП) через доходи Зведеного бюджету України.

¹ Побудовано за даними Міністерства фінансів України та Державної казначейської служби України

Зведений бюджет України

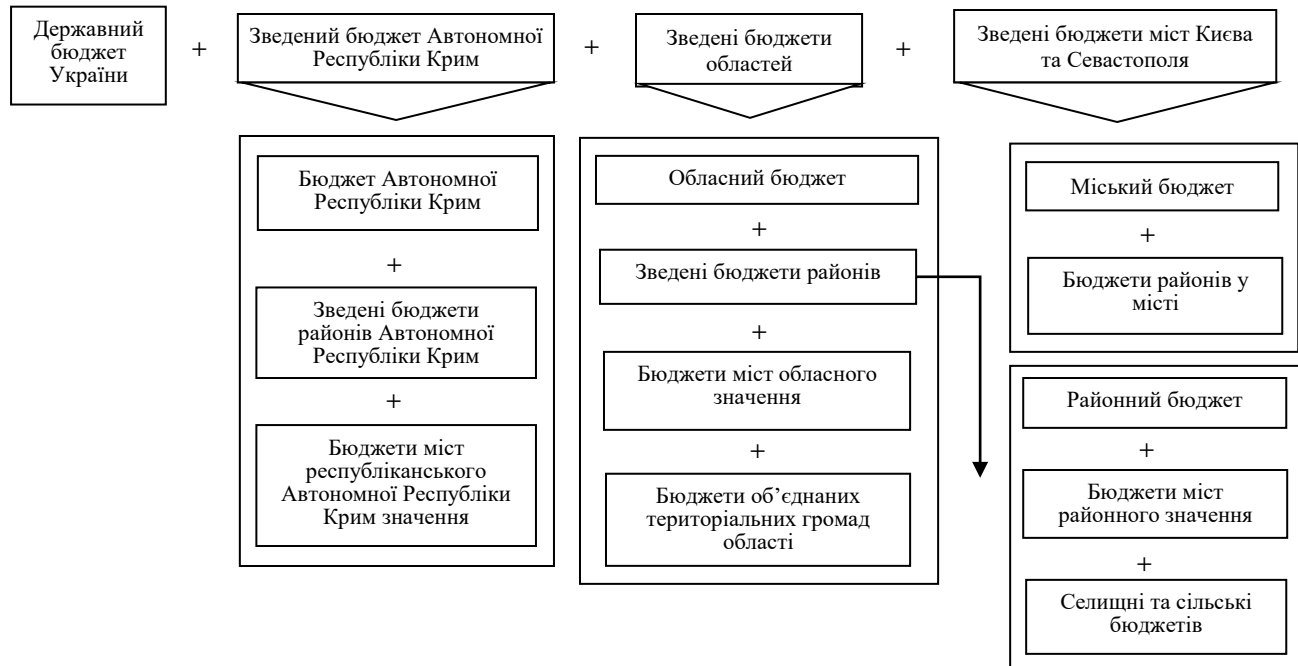

Рис. 6.6. Зведений бюджет України

Рис. 6.7. Доходи та видатки Зведеного бюджету України у 2005-2017 рр.¹

Частка доходів зведеного бюджету у ВВП коливалася у межах 28-34 %, проте у 1994 р. було досягнуто максимального значення – 43,5 %. Динаміка частки доходів зведеного бюджету у ВВП свідчить про наявність щорічних коливань напрямів динаміки у 2005-2009 рр., збільшення мало місце у 2010-2012 рр. (з 28,73 % до 31,57 %), зменшення – у 2013-2014 рр. (з 31,57 % до 28,74).

З 2015 р. розпочався та триває період збільшення частки доходів зведеного бюджету у ВВП, що пов'язане зі збільшенням податкового тиску на фізичних та юридичних осіб шляхом таких змін у податковій системі як введення військового збору, введення оподаткування лікарських засобів податком на додану вартість у розмірі 7 %, оподаткування пенсій та пасивних доходів фізичних осіб, підвищення ставок акцизного податку на алкогольні та тютюнові вироби.

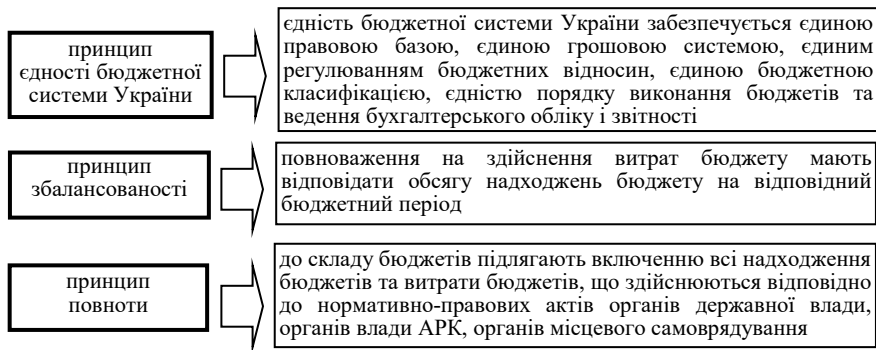
Формування бюджетної системи України було визначено Законом «Про бюджетну систему України» від 5 грудня 1990 р. та статтею 4 на принципах єдності, повноти, достовірності,

¹ Побудовано за даними Міністерства фінансів України та Державної служби статистики України

гласності, наочності і самостійності усіх бюджетів, що входять до бюджетної системи України¹.

Стаття 7 Бюджетного кодексу України від 21 червня 2001 р. № 2542-III визначила більшу кількість принципів бюджетної системи України: єдності бюджетної системи України, збалансованості, самостійності, повноти, обґрунтованості, ефективності, субсидіарності, цільового використання бюджетних коштів, справедливості і неупередженості, публічності та прозорості, відповідальності учасників бюджетного процесу².

У 2010 р. було прийнято новий «Бюджетний кодекс України», що скасував чинність попереднього Бюджетного кодексу з 1 січня 2011 р. і сприяв упорядкуванню бюджетного процесу. Трактуювання у статті 7 Бюджетного кодексу України 2010 р. принципів бюджетної системи порівняно з попередніми залишилося майже незмінним: це принципи єдності бюджетної системи України; збалансованості; самостійності; повноти; обґрунтованості; ефективності та результативності; субсидіарності; цільового використання бюджетних коштів; справедливості й неупередженості; публічності і прозорості (рис. 6.8).

¹ Про бюджетну систему України: Закон України від 05.12.1990 № 512-XII URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/512-12>

² Бюджетний кодекс України від 21.06.2001 №2542-III URL: URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2542-14>

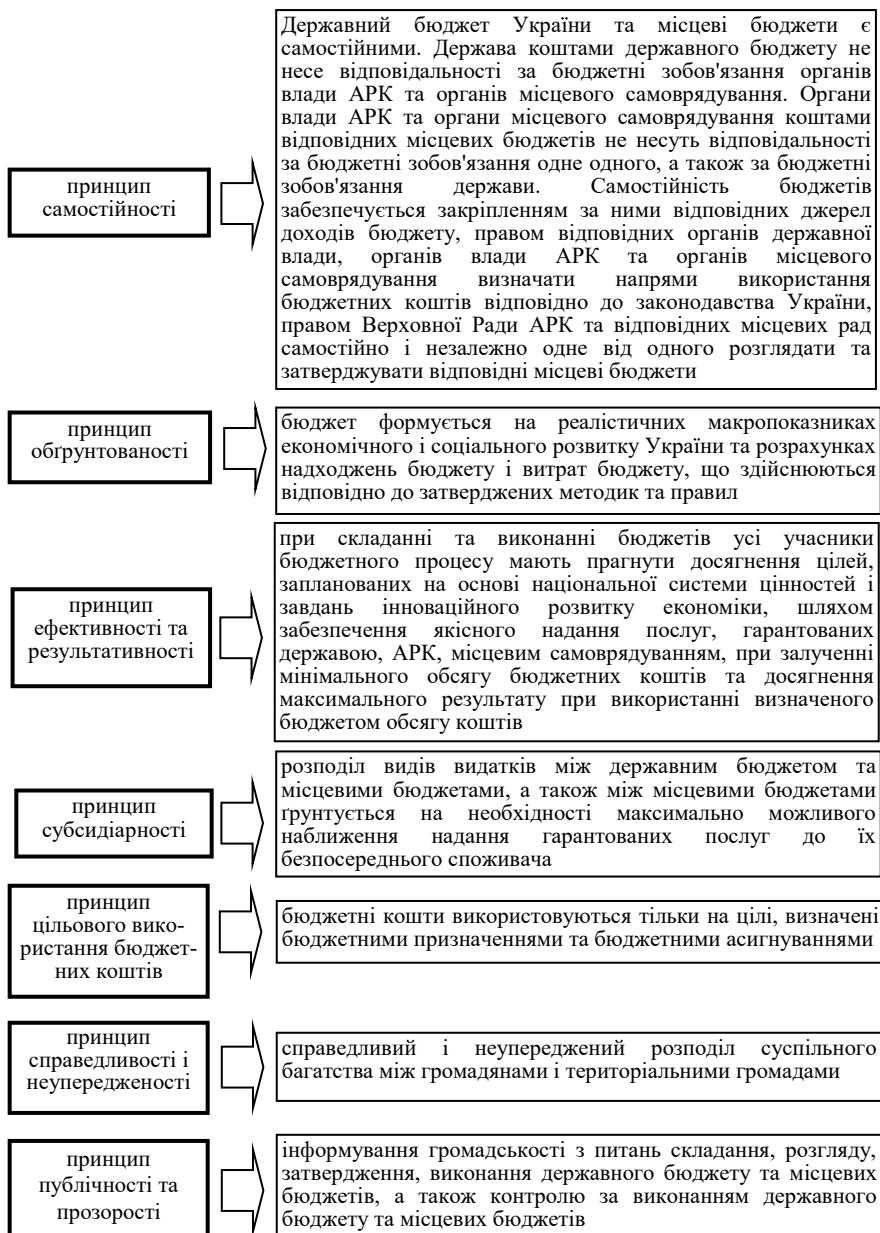

Рис. 6.8. Принципи функціонування бюджетної системи України

6.3. Бюджетний процес в Україні

Бюджетний процес – регламентований бюджетним законодавством процес складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів, звітування про їх виконання, а також контролю за дотриманням бюджетного законодавства¹. Узагальнене представлення процесу складання, розгляду, затвердження, виконання бюджетів наведено на рис. 6.9.

Міністерство фінансів України щороку спільно з іншими головними розпорядниками коштів державного бюджету відповідно до цілей та пріоритетів, визначених у щорічному посланні Президента України до Верховної Ради України про внутрішнє і зовнішнє становище України, Програмі діяльності Кабінету Міністрів України, прогнозних та програмних документах економічного і соціального розвитку, складає Бюджетну декларацію – документ середньострокового бюджетного планування, що визначає засади бюджетної політики і показники державного бюджету на середньостроковий період та є основою для складання проекту Державного бюджету України і прогнозів місцевих бюджетів.

Міністерство фінансів України до 15 травня року, що передує плановому, подає Бюджетну декларацію на розгляд Кабінету Міністрів України. Кабінет Міністрів України щороку, не пізніше 1 червня року, що передує плановому, схвалює Бюджетну декларацію, яка набуває статусу офіційного документа та оформлюється постановою Кабінету Міністрів України.

Кабінет Міністрів України подає до Верховної Ради України Бюджетну декларацію разом із фінансово-економічним обґрунтуванням у триденний строк з дня її схвалення. Фінансово-економічне обґрунтування має містити розрахунки і пояснення до положень і показників, визначених Бюджетною декларацією (включаючи пояснення відмінностей від Бюджетної декларації, схваленої у попередньому бюджетному періоді, орієнтовні показники витрат державного бюджету за функціональною класифікацією видатків та кредитування бюджету із зазначенням пріоритетних напрямів).

¹ Бюджетний кодекс України від 8.07.2010 № 2456-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/paran715#n715>

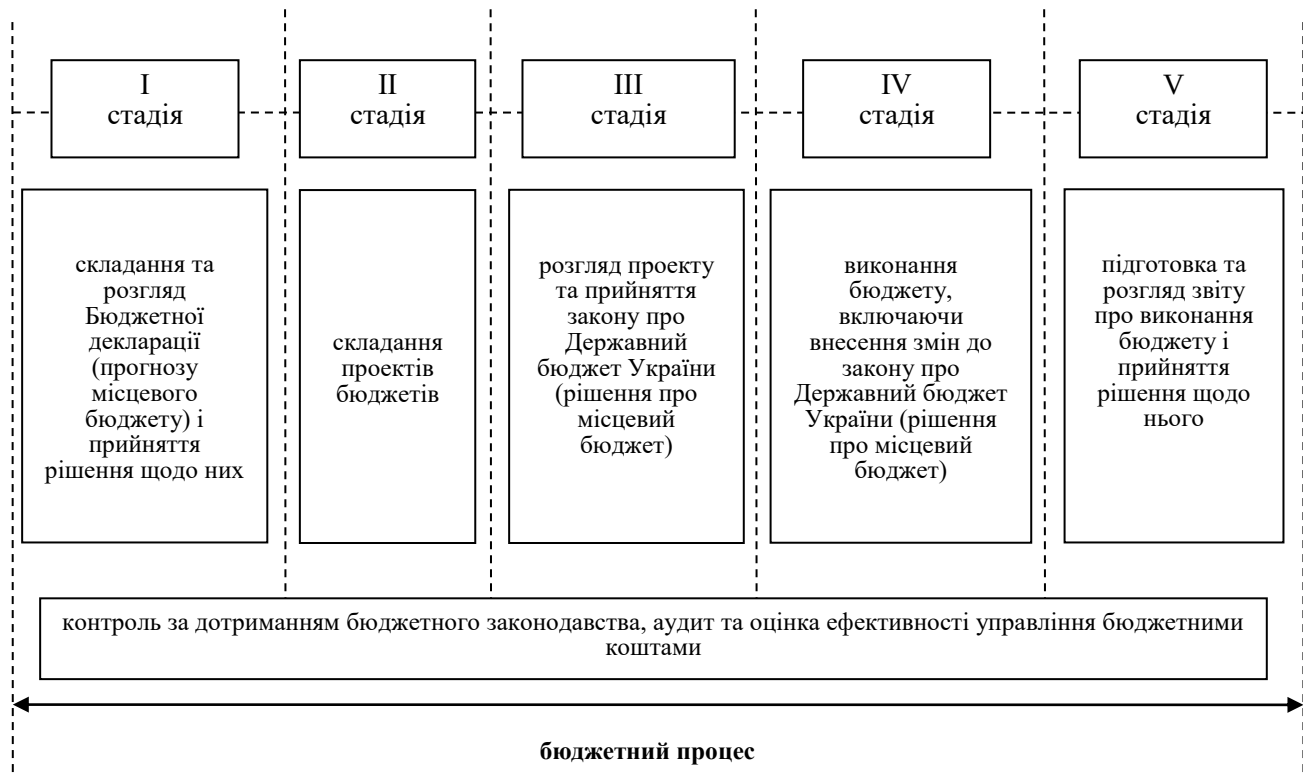

Рис. 6.9. Бюджетний процес в Україні

Бюджетна декларація містить положення щодо:

1) основних прогнозних макропоказників економічного і соціального розвитку України (із зазначенням показників номінального і реального обсягу валового внутрішнього продукту, індексів споживчих цін та цін виробників, рівня безробіття, припущень щодо курсу гривні до долара США в середньому за рік та на кінець року, а також інших показників, врахованих під час розроблення Бюджетної декларації);

2) загальних показників доходів і фінансування державного бюджету, повернення кредитів до державного бюджету, загальних граничних показників видатків державного бюджету та надання кредитів з державного бюджету;

3) частки прогнозного річного обсягу валового внутрішнього продукту, що перерозподіляється через зведений бюджет України, пріоритетних завдань податкової політики, показників за основними видами доходів державного бюджету;

4) дефіциту (профіциту) державного бюджету, показників за основними джерелами фінансування державного бюджету, а також державного боргу, гарантованого державою боргу і надання державних гарантій;

5) розміру мінімальної заробітної плати, прожиткового мінімуму та рівня його забезпечення;

6) пріоритетних завдань фінансового забезпечення реалізації державної політики у різних сферах діяльності (включаючи фінансове забезпечення судової влади та її незалежності);

7) обсягу державних капітальних вкладень на розроблення та реалізацію державних інвестиційних проектів із зазначенням пріоритетних напрямів таких капітальних вкладень, обсягу коштів державного фонду регіонального розвитку;

8) граничних показників видатків державного бюджету та надання кредитів з державного бюджету головним розпорядникам коштів державного бюджету, а також цілей державної політики у відповідній сфері діяльності, формування та/або реалізацію якої забезпечує головний розпорядник коштів державного бюджету, та показників їх досягнення за результатами попереднього бюджетного періоду, очікуваних у поточному бюджетному періоді та прогнозних на середньостроковий період у межах визначених граничних показників;

9) взаємовідносин державного бюджету з місцевими бюджетами (включаючи положення та показники, необхідні для складання прогнозів місцевих бюджетів);

10) загальної оцінки фінансальних ризиків та їх впливу на показники державного бюджету;

11) інших питань, необхідних для складання проекту закону про Державний бюджет України.

Складання проекту Державного бюджету України, відповідно до встановлених законодавством граничних термінів окремих етапів, триває з березня до вересня місяця року, що передує плановому (рис. 6.10).

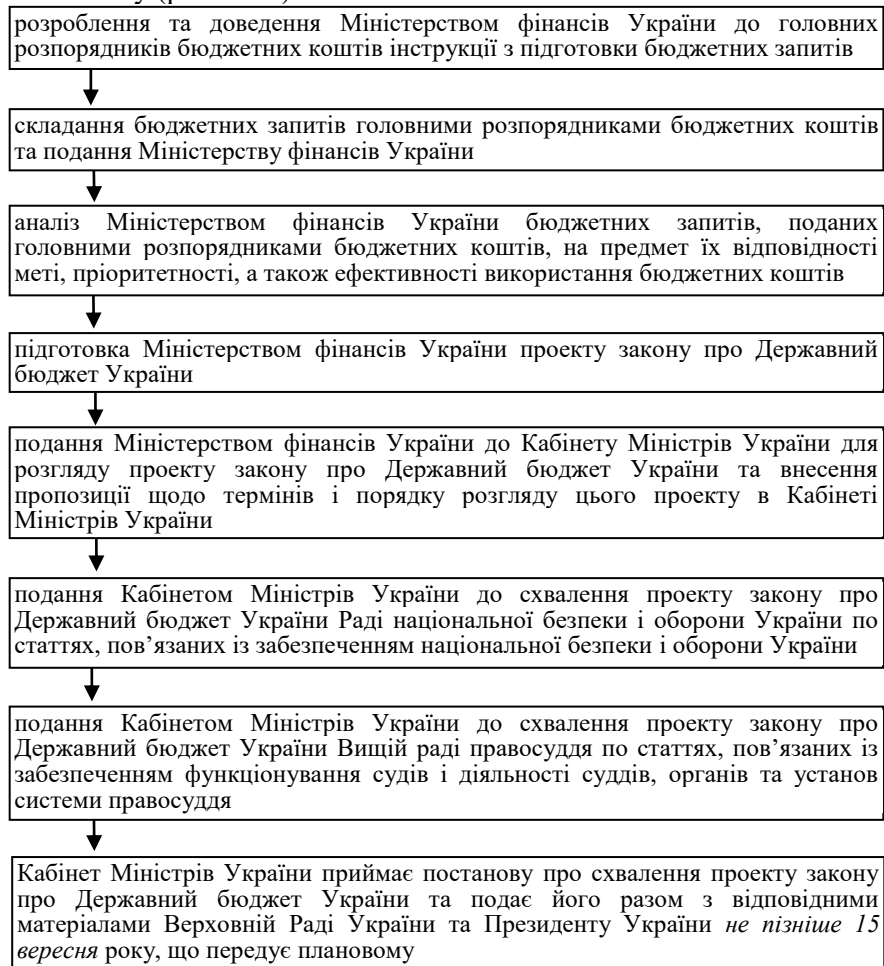

Рис. 6.10. Інфографіка складання проекту Державного бюджету України

Міністерство фінансів України на будь-якому етапі складання і розгляду проекту Державного бюджету України проводить аналіз бюджетного запиту, поданого головним розпорядником бюджетних коштів, на предмет його відпо-відності меті, пріоритетності, а також ефективності використання бюджетних коштів. На основі результатів аналізу, у тому числі на підставі звітів про виконання паспортів бюджетних програм, висновків про результати контро-льних заходів, проведених органами, уповноваженими на здійснення контролю за дотриманням бюджетного законодавства, Міністр фінансів України приймає рішення про включення бюджетного запиту до проекту Державного бюджету України перед поданням його на розгляд Кабінету Міністрів України.

На основі аналізу бюджетних запитів Міністерство фінансів України готує проект закону про Державний бюджет України та подає Кабінету Міністрів України для розгляду, вносить пропозиції щодо термінів і порядку розгляду цього проекту в Кабінеті Міністрів України.

Кабінет Міністрів України до схвалення проекту закону про Державний бюджет України подає цей проект закону: Раді національної безпеки і оборони України по статтях, пов'язаних із забезпеченням національної безпеки і оборони України; Вищій раді правосуддя по статтях, пов'язаних із забезпеченням функціонування судів і діяльності суддів, органів та установ системи правосуддя.

Кабінет Міністрів України приймає постанову про схвалення проекту закону про Державний бюджет України та подає його разом з відповідними матеріалами Верховній Раді України та Президенту України не пізніше 15 вересня року, що передує плановому.

Розгляд та затвердження Державного бюджету України відбувається у Верховній Раді України за спеціальною процедурою, визначеною Регламентом Верховної Ради України¹ (рис. 6.11).

Розгляд проекту закону про Державний бюджет України у Верховній Раді розпочинається не пізніше 15 вересня року, що передує плановому. Поданий Кабінетом Міністрів України проект закону про Державний бюджет України на наступний рік надається народним депутатам та Рахунковій палаті не пізніше ніж за чотири дні до його представлення у Верховній Раді.

¹ Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10.02.2010 № 1861-VI.
URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1861-17>

Підготовка до розгляду проекту закону про Державний бюджет України

Кабінет Міністрів України подає до Верховної Ради проект закону про Державний бюджет України *не пізніше 15 вересня* поточного року. Разом з проектом закону подається доповідь про хід виконання Державного бюджету України поточного року. Поданий Кабінетом Міністрів України проект закону про Державний бюджет України на наступний рік надається народним депутатам та Рахунковій палаті *не пізніше ніж за чотири дні* до його представлення у Верховній Раді

Представлення проекту закону про Державний бюджет України Верховній Раді

Проект закону про Державний бюджет України на наступний рік Верховній Раді пред-ставляє на її пленарному засіданні член Кабінету Міністрів України, відповідальний за формування та реалізацію державної фінансової і бюджетної політики, *не пізніше ніж через п'ять днів* з дня подання його Кабінетом Міністрів України до Верховної Ради

Підготовка проекту закону про Державний бюджет України до першого читання

Народні депутати, комітети формують свої пропозиції до проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік і *не пізніше 1 жовтня* року, що передує плановому, направляють їх до Комітету з питань бюджету. Рахункова палата за дорученням Верховної Ради проводить експертизу проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік і *до 1 жовтня* року, що передує плановому, подає свої висновки Верховній Раді. Комітет з питань бюджету *не пізніше 15 жовтня* року, що передує плановому, розглядає пропозиції до проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік, висновки Рахункової палати і готує висновки та пропозиції до нього (які викладаються у вигляді проекту постанови Верховної Ради), а також таблицю пропозицій суб'єктів права законодавчої ініціативи

Розгляд проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік у першому читанні

Верховна Рада розглядає проект закону про Державний бюджет України у першому читанні *не пізніше 20 жовтня* року, що передує плановому. Розгляд у першому читанні проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік починається з доповіді голови Комітету з питання бюджету, щодо висновків і пропозицій до законопроекту та результатів його розгляду.

Проект закону про Державний бюджет України на наступний рік вважається прийнятим у першому читанні, якщо на підтримку під час голосування в цілому проекту постанови Верховної Ради щодо висновків та пропозицій до проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік проголосувала більшість народних депутатів від конституційного складу Верховної Ради. Схвалені Верховною Радою висновки та пропозиції до проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік набувають статусу Бюджетних висновків Верховної Ради

Розгляд проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік у другому читанні

Кабінет Міністрів України за участю Комітету з питання бюджету, готує та у *14-денний строк, але не пізніше 3 листопада року*, що передує плановому, подає до Верховної Ради проект закону про Державний бюджет України на наступний рік, підготовлений відповідно до Бюджетних висновків Верховної Ради, і порівняльну таблицю щодо їх урахування з вмотивованими поясненнями стосовно неврахованих положень Бюджетних висновків Верховної Ради. Поданий Кабінетом Міністрів України проект закону про Державний бюджет України на наступний рік, підготовлений відповідно до Бюджетних висновків Верховної Ради, і порівняльна таблиця щодо їх урахування надаються народним депутатам не пізніше як за десять днів до розгляду питання на пленарному засіданні Верховної Ради. Розгляд у другому читанні проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік завершується *не пізніше 20 листопада року*, що передує плановому

Розгляд проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік у третьому читанні

Комітет з питання бюджету *не пізніше 25 листопада року*, що передує плановому, готує проект закону про Державний бюджет України до третього читання. Третє читання проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік починається з доповіді голови Комітету з питання бюджету, та співповіді члена Кабінету Міністрів України, відповідального за формування та реалізацію державної фінансової і бюджетної політики, про пропозиції щодо усунення суперечностей і помилок у тексті статей проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік. Закон про Державний бюджет України приймається Верховною Радою України *до 1 грудня року*, що передує плановому

Рис. 6.11. Інфографіка розгляду проекту та прийняття закону про Державний бюджет України

Проект закону про Державний бюджет України на наступний рік Верховній Раді представляє на її пленарному засіданні член Кабінету Міністрів України, відповідальний за формування та реалізацію державної фінансової і бюджетної політики, не пізніше ніж через п'ять днів з дня подання його Кабінетом Міністрів України до Верховної Ради. На такому пленарному засіданні за процедурним рішенням Верховної Ради можуть бути заслухані головні розпорядники коштів державного бюджету щодо мети, завдань та очікуваних результатів виконання відповідних бюджетних програм, передбачених у проекті закону про Державний бюджет України на наступний рік.

Від Комітету з питання бюджету, з доповіддю щодо відповідності проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік Основним напрямом бюджетної політики на наступний бюджетний період та вимогам Бюджетного кодексу України виступає голова комітету.

За результатами обговорення проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік Верховна Рада може прийняти рішення про його відхилення у разі невідповідності вимогам Бюджетного кодексу України та/або Основним напрямом бюджетної політики на наступний бюджетний період. У разі відхилення Верховною Радою проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік Кабінет Міністрів України зобов'язаний у 7-денний строк з дня набрання чинності рішенням про його відхилення подати до Верховної Ради проект закону про Державний бюджет України на наступний рік з обґрунтуванням внесених змін. У такому разі строки підготовки і розгляду проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік у першому та другому читаннях збільшуються на п'ять днів.

Проект закону про Державний бюджет України на наступний рік розглядається за процедурою *трьох читань*. У разі порушення Кабінетом Міністрів України строків подання до Верховної Ради проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік, а також порушення строків подання його на друге читання строки розгляду Верховною Радою проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік обчислюються з дня його фактичного подання Кабінетом Міністрів України.

Розгляд проекту закону про Державний бюджет України у першому читанні. Народні депутати, комітети формують свої пропозиції до проекту закону про Державний бюджет України і не пізніше 1 жовтня року, що передує плановому, направляють їх до Комітету з питання бюджету, з урахуванням таких вимог:

1) пропозиції мають узгоджуватися з Основними напрямками бюджетної політики на наступний бюджетний період;

2) пропозиції щодо збільшення витрат та/або зменшення надходжень державного бюджету мають визначати джерела їх покриття, включаючи види та обсяги витрат, що підлягають скороченню. Такі пропозиції та пропозиції до текстових статей проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік не можуть призводити до збільшення державного боргу і державних гарантій порівняно з їх граничним обсягом, передбаченим у поданому Кабінетом Міністрів України проекті закону про Державний бюджет України на наступний рік;

3) пропозиції щодо зміни прогнозу доходів та фінансування бюджету можуть вноситися у разі, якщо виявлено неточності в його розрахунку Комітетом з питання бюджету, та/або Міністерством фінансів України.

Пропозиції, направлені до Комітету з питання бюджету, після 1 жовтня року, що передує плановому, та/або з порушенням встановлених вимог, не розглядаються.

Рахункова палата за дорученням Верховної Ради проводить експертизу проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік і до 1 жовтня року, що передує плановому, подає свої висновки Верховній Раді.

Комітет з питання бюджету не пізніше 15 жовтня року, що передує плановому, розглядає пропозиції до проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік, висновки Рахункової палати і готує висновки та пропозиції до нього (які викладаються у вигляді проекту постанови Верховної Ради), а також таблицю пропозицій суб'єктів права законодавчої ініціативи. Показники, що містяться у висновках та пропозиціях до проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік, мають бути збалансованими.

Проект постанови Верховної Ради щодо висновків та пропозицій до проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік, а також таблиця пропозицій суб'єктів права законодавчої ініціативи надаються народним депутатам не пізніше ніж за два дні до розгляду Верховною Радою проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік у першому читанні.

Верховна Рада розглядає проект закону про Державний бюджет України на наступний рік у першому читанні не пізніше 20 жовтня року, що передує плановому. У разі якщо бюджетний

період не співпадає з календарним роком, строки розгляду встановлюються за процедурним рішенням Верховної Ради.

Розгляд у першому читанні проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік починається з доповіді голови Комітету з питання бюджету щодо висновків і пропозицій до законопроекту та результатів його розгляду.

Розгляд проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік у першому читанні проводиться за процедурою повного обговорення. Під час обговорення слово для виступу надається представникам комітетів за письмовими заявами, депутатських фракцій (депутатських груп), народним депутатам, представникам Кабінету Міністрів України та Рахункової палати. Після завершення обговорення ставиться на голосування за основу підготовлений Комітетом з питання бюджету проект постанови Верховної Ради щодо висновків та пропозицій до проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік.

Після прийняття за основу проекту постанови Верховної Ради щодо висновків та пропозицій до проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік ставляться на голосування ті включені до таблиці пропозицій суб'єктів права законодавчої ініціативи пропозиції до проекту закону про Державний бюджет України, на розгляді та голосуванні яких наполягає народний депутат. Якщо Верховною Радою не прийнято рішення на підтримку проекту постанови Верховної Ради щодо висновків та пропозицій до проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік за основу, проводиться постатейне голосування таких висновків та пропозицій, а також тих включених до таблиці пропозицій суб'єктів права законодавчої ініціативи пропозицій до проекту закону про Державний бюджет України, на розгляді та голосуванні яких наполягає народний депутат.

У разі якщо під час голосування були підтримані пропозиції, які призвели до змін висновків та пропозицій до проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік, підготовлених комітетом, до предмета відання якого належать питання бюджету, Верховна Рада може перенести на визначений строк (але не більш як на 2 дні) голосування в цілому проекту постанови Верховної Ради щодо висновків та пропозицій до проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік.

Проект закону про Державний бюджет України на наступний рік вважається прийнятим у першому читанні, якщо на підтримку під час голосування в цілому проекту постанови Верховної Ради щодо висновків та пропозицій до проекту закону про Державний

бюджет України на наступний рік проголосувала більшість народних депутатів від конституційного складу Верховної Ради. Схвалені Верховною Радою висновки та пропозиції до проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік набувають статусу Бюджетних висновків Верховної Ради. Якщо на підтримку під час голосування в цілому проекту постанови Верховної Ради щодо висновків та пропозицій до проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік не отримано необхідної кількості голосів народних депутатів, Верховна Рада може прийняти рішення про направлення цього проекту постанови до комітету, до предмета відання якого належать питання бюджету, для підготовки до повторного розгляду Верховною Радою з урахуванням зауважень, висловлених під час розгляду цього питання на пленарному засіданні Верховної Ради (з визначенням строків такої підготовки).

Розгляд проекту закону про Державний бюджет України у другому читанні. Після прийняття проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік у першому читанні Кабінет Міністрів України за участю уповноважених представників Комітету з питання бюджету готує та у 14-денний строк, але не пізніше 3 листопада року, що передує плановому, подає до Верховної Ради проект закону про Державний бюджет України на наступний рік, підготовлений відповідно до Бюджетних висновків Верховної Ради, і порівняльну таблицю щодо їх урахування з вмотивованими поясненнями стосовно неврахованих положень Бюджетних висновків Верховної Ради.

Поданий Кабінетом Міністрів України проект закону про Державний бюджет України на наступний рік, підготовлений відповідно до Бюджетних висновків Верховної Ради, і порівняльна таблиця щодо їх урахування надаються народним депутатам не пізніше як за десять днів до розгляду питання на пленарному засіданні Верховної Ради.

Комітет з питання бюджету після подання Кабінетом Міністрів України проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік, підготовленого до другого читання, готує висновок щодо врахування у цьому законопроекті Бюджетних висновків Верховної Ради. При цьому пропозиції народних депутатів, комітетів до проекту закону про Державний бюджет України, підготовленого до другого читання, не розглядаються.

Розгляд у другому читанні проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік завершується не пізніше 20

листопада року, що передує плановому. У другому читанні приймаються: граничний обсяг річного дефіциту (профіциту) державного бюджету, граничний обсяг державного боргу та граничний обсяг надання державних гарантій; загальна сума доходів, видатків та кредитування державного бюджету; розмір мінімальної заробітної плати на відповідний бюджетний період, розмір прожиткового мінімуму на відповідний бюджетний період у розрахунку на місяць на одну особу, а також окремо для основних соціальних і демографічних груп населення та рівень забезпечення прожиткового мінімуму на відповідний бюджетний період; бюджетні призначення міжбюджетних трансфертів та інші положення, необхідні для формування місцевих бюджетів.

Розгляд у другому читанні проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік починається з доповіді члена Кабінету Міністрів України, відповідального за формування та реалізацію державної фінансової і бюджетної політики, щодо доопрацьованого з урахуванням Бюджетних висновків Верховної Ради цього законопроекту.

Голова Комітету з питання бюджету доповідає висновок комітету щодо врахування Бюджетних висновків Верховної Ради у підготовленому до другого читання законопроекті. Після доповідей члена Кабінету Міністрів України, відповідального за формування та реалізацію державної фінансової і бюджетної політики, та голови Комітету з питання бюджету проводиться обговорення та голосування щодо прийняття у другому читанні проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік з урахуванням висновку комітету, до предмета відання якого належать питання бюджету, щодо врахування у цьому законопроекті Бюджетних висновків Верховної Ради. У разі прийняття проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік у другому читанні проводиться голосування про прийняття цього законопроекту в цілому.

Якщо Верховною Радою не прийнято рішення про прийняття проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік у другому читанні, проводиться розгляд і голосування статей, на розгляді і голосуванні яких наполягають народні депутати. У разі якщо під час голосування статей показники проекту бюджету залишаються збалансованими, ставиться на голосування пропозиція щодо прийняття проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік у другому читанні та в цілому.

У разі якщо під час голосування статей показники проекту бюджету стали розбалансованими, Верховна Рада відкладає на

визначений строк (але не більш як на два дні) голосування щодо прийняття проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік у другому читанні для забезпечення збалансованості показників проекту бюджету комітетом, до предмета відання якого належать питання бюджету. Якщо не прийнято рішення про прийняття проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік у другому читанні за результатами голосування, Верховна Рада може прийняти рішення про направлення цього законопроекту до Кабінету Міністрів України для підготовки на повторне друге читання.

Якщо під час прийняття проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік у другому читанні в тексті цього законопроекту виникають суперечності і помилки, які виключають можливість застосування його норм після остаточного прийняття та набрання чинності, розгляд відповідних статей законопроекту переноситься на третє читання.

Розгляд проекту закону про Державний бюджет України у третьому читанні. Відповідно до рішення Верховної Ради про прийняття проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік у другому читанні Комітет з питання бюджету не пізніше 25 листопада року, що передусє плановому, готує його до третього читання. Комітет з питання бюджету готує пропозиції щодо усунення суперечностей і помилок у тексті статей проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік, розгляд яких перенесено на третє читання, та подає порівняльну таблицю таких статей і остаточну редакцію законопроекту. Після прийняття проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік у другому читанні пропозиції народних депутатів, комітетів до нього не розглядаються.

Третє читання проекту закону про державний бюджет на наступний рік починається з доповіді голови Комітету з питання бюджету та співдоповіді члена Кабінету Міністрів України, відповідального за формування та реалізацію державної фінансової і бюджетної політики, про пропозиції щодо усунення суперечностей і помилок у тексті статей проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік. Після доповіді та співдоповіді проводиться голосування пропозицій комітету, до предмета відання якого належать питання бюджету, щодо усунення суперечностей і помилок у тексті статей проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік та прийняття проекту закону в цілому. У разі неприйняття проекту закону про Державний бюджет України на наступний рік у цілому цей

законопроект за рішенням Верховної Ради направляється на повторне третє читання з визначенням строків його наступного розгляду на пленарному засіданні Верховної Ради.

Згідно з Законом України «Про Регламент Верховної Ради України» від 10.02.2010 р. № 1861-VI¹, закон про Державний бюджет України приймається Верховною Радою України до 1 грудня року, що передує плановому. Наведені нижче дані про фактичні та регламентовані законодавством терміни прийняття Закону про Державний бюджет України (рис. 6.12) свідчать, що лише у 2004 р. Закон України «Про Державний бюджет України» був прийнятий без порушення термінів прийняття.

Особливості формування надходжень бюджету та здійснення витрат бюджету в разі несвоєчасного набрання чинності законом про Державний бюджет України регламентуються статтею 41 Бюджетного кодексу України (рис. 6.13).

Виконання бюджету, включаючи внесення змін до закону про Державний бюджет України. Кабінет Міністрів України забезпечує виконання Державного бюджету України. Міністерство фінансів України здійснює загальну організацію та управління виконанням Державного бюджету України, координує діяльність учасників бюджетного процесу з питань виконання бюджету.

При виконанні державного бюджету і місцевих бюджетів застосовується казначейське обслуговування бюджетних коштів на основі ведення єдиного казначейського рахунку, відкритого у Національному банку України.

Казначейське обслуговування бюджетних коштів передбачає:

- 1) розрахунково-касове обслуговування розпорядників і одержувачів бюджетних коштів, а також інших клієнтів;
- 2) контроль за здійсненням бюджетних повноважень при зарахуванні надходжень бюджету, взятті бюджетних зобов'язань розпорядниками бюджетних коштів та здійсненні платежів за цими зобов'язаннями;
- 3) ведення бухгалтерського обліку і складання звітності про виконання бюджетів з дотриманням національних положень (стандартів) бухгалтерського обліку та інших нормативно-правових актів Міністерства фінансів України;
- 4) здійснення інших операцій з бюджетними коштами.

¹ Про Регламент Верховної Ради України: Закон України від 10.02.2010 № 1861-VI.
URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1861-17>

до 2 грудня	Про Державний бюджет України на 1992 рік	18 червня 1992 р.
	Про Державний бюджет України на 1993 рік	9 квітня 1993 р.
	Про Державний бюджет України на 1994 рік	1 лютого 1994 р.
	Про Державний бюджет України на 1995 рік	6 квітня 1995 р.
	Про Державний бюджет України на 1996 рік	22 березня 1996 р.
	Про Державний бюджет України на 1997 рік	27 червня 1997 р.
	Про Державний бюджет України на 1998 рік	30 грудня 1997 р.
	Про Державний бюджет України на 1999 рік	31 грудня 1998 р.
	Про Державний бюджет України на 2000 рік	17 лютого 2000 р.
	Про Державний бюджет України на 2001 рік	7 грудня 2000 р.
до 1 грудня	Про Державний бюджет України на 2002 рік	20 грудня 2001 р.
	Про Державний бюджет України на 2003 рік	26 грудня 2002 р.
	Про Державний бюджет України на 2004 рік	27 листопада 2003 р.
	Про Державний бюджет України на 2005 рік	23 грудня 2004 р.
	Про Державний бюджет України на 2006 рік	20 грудня 2005 р.
	Про Державний бюджет України на 2007 рік	19 грудня 2006 р.
	Про Державний бюджет України на 2008 рік та про внесення змін до деяких законодавчих актів України	28 грудня 2007 р.
	Про Державний бюджет України на 2009 рік	26 грудня 2008 р.
	Про Державний бюджет України на 2010 рік	27 квітня 2010 р.
	Про Державний бюджет України на 2011 рік	10 грудня 2010 р.
	Про Державний бюджет України на 2012 рік	22 грудня 2011 р.
	Про Державний бюджет України на 2013 рік	6 грудня 2012 р.
	Про Державний бюджет України на 2014 рік	16 січня 2014 р.
	Про Державний бюджет України на 2015 рік	28 грудня 2014 р.
	Про Державний бюджет України на 2016 рік	25 грудня 2015 р.
	Про Державний бюджет України на 2017 рік	21 грудня 2016 р.
	Про Державний бюджет України на 2018 рік	7 грудня 2017 р.

Рис. 6.12. Фактичні дати прийняття закону про Державний бюджет України

В органах Державної казначейської служби України бюджетним установам відкриваються рахунки у встановленому законодавством порядку. Проте власні надходження державних і комунальних вищих навчальних закладів, наукових установ та закладів культури, отримані як плата за послуги, що надаються ними згідно з основною діяльністю, благодійні внески та гранти, зараховуються на спеціальні реєстраційні рахунки, відкриті в територіальному органі Казначейства України, або на поточні рахунки у банках державного сектору.

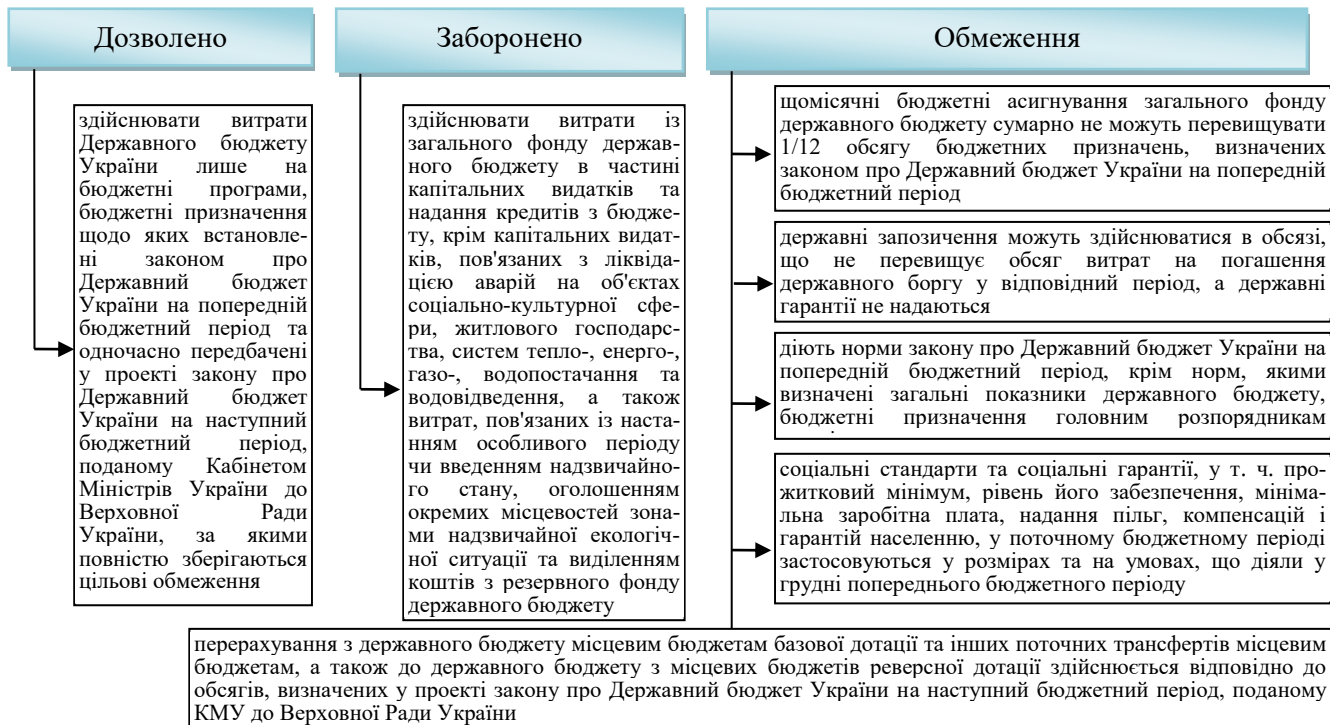

Рис. 6.13. Особливості формування надходжень бюджету та здійснення витрат бюджету в разі несвочасного набрання чинності законом про Державний бюджет України

Державний бюджет України виконується за розписом, який затверджується Міністром фінансів України, відповідно до бюджетних призначень у місячний строк з дня прийняття закону про Державний бюджет України тобто до 1 січня. До затвердження розпису Державного бюджету України Міністром фінансів України затверджується тимчасовий розпис Державного бюджету України на відповідний період. Примірник затвердженого розпису Державного бюджету України передається до Рахункової палати та Комітету Верховної Ради України з питань бюджету з подальшим інформуванням про внесені до нього зміни, зумовлені внесенням змін до закону про Державний бюджет України.

Міністерство фінансів України протягом бюджетного періоду забезпечує відповідність розпису Державного бюджету України встановленим бюджетним призначенням, а також відповідність розподілу бюджетних асигнувань головним розпорядникам бюджетних коштів за загальним фондом державного бюджету за визначеними цим розписом періодами року відповідному прогнозу надходжень загального фонду державного бюджету протягом бюджетного періоду.

Зміни до закону про Державний бюджет України можуть вноситися у разі:

1) відхилення оцінки основних прогнозних макропоказників економічного і соціального розвитку України від прогнозу, врахованого під час затвердження Державного бюджету України на відповідний бюджетний період;

2) перевиконання за підсумками трьох кварталів надходжень Державного бюджету України, врахованих у розписі Державного бюджету України на відповідний період, більше ніж на 15 %;

3) недоотримання за підсумками кварталу надходжень загального фонду Державного бюджету України, врахованих у розписі Державного бюджету України на відповідний період, більше ніж на 15 %;

4) необхідності збільшення обсягу коштів резервного фонду державного бюджету;

5) необхідності передачі коштів між загальним та спеціальним фондами державного бюджету;

6) перевищення очікуваного обсягу витрат на обслуговування та погашення державного боргу, витрат, пов'язаних з виконанням гарантійних зобов'язань держави, та видатків на виплати за державними деривативами над обсягом коштів, визначеним законом про Державний бюджет України на таку мету;

7) необхідності оптимізації структури витрат державного бюджету в межах загального обсягу видатків та надання кредитів, затвердженого законом про Державний бюджет України, для забезпечення ефективного виконання Державного бюджету України;

8) зміни обставин у процесі виконання Державного бюджету України, що вимагають менших бюджетних асигнувань головним розпорядникам бюджетних коштів;

9) зарахування до загального чи спеціального фонду встановленого законом нового виду доходу на період до внесення відповідних змін до Бюджетного кодексу України;

10) необхідності зменшення бюджетних асигнувань за порушення бюджетного законодавства.

Зміни до закону про Державний бюджет України можуть вноситися виключно законами про внесення змін до закону про Державний бюджет України.

Проект закону про внесення змін до закону про Державний бюджет України може розглядатися у Верховній Раді України лише у разі наявності експертного висновку Міністерства фінансів України (крім поданих Кабінетом Міністрів України проектів законів, розробником яких є Міністерство фінансів України). Проект закону про внесення змін до закону про Державний бюджет України, що передбачає зміну граничного обсягу дефіциту державного бюджету, граничного обсягу державного боргу і гарантованого державою боргу та граничного обсягу надання державних гарантій, може розглядатися Верховною Радою України лише у разі наявності експертного висновку Міністерства фінансів України (крім поданих Кабінетом Міністрів України проектів законів, розробником яких є Міністерство фінансів України) та рішення Комітету Верховної Ради України з питань бюджету щодо підтримки такого законопроекту.

Підготовка та розгляд звіту про виконання Державного бюджету України і прийняття рішення щодо нього. Не пізніше 31 грудня поточного бюджетного періоду або останнього дня іншого бюджетного періоду Казначейство України закриває всі рахунки, відкриті у поточному бюджетному періоді для виконання бюджету. За виняткових обставин Міністр фінансів України може визначити інший термін закриття рахунків, який має настати не пізніш як через п'ять робочих днів після закінчення бюджетного періоду. Річний звіт про виконання закону про Державний бюджет України подається Кабінетом Міністрів

України, Верховній Раді України, Президенту України та Рахунковій палаті не пізніше 1 квітня року, наступного за звітним.

Рахункова палата протягом двох тижнів з дня офіційного подання Кабінетом Міністрів України річного звіту про виконання закону про Державний бюджет України готує та подає до Верховної Ради України висновки про виконання закону про Державний бюджет України з оцінкою ефективності управління коштами державного бюджету, а також пропозиції щодо усунення порушень, виявлених у звітному бюджетному періоді, та вдосконалення бюджетного процесу загалом.

Розгляд звіту про виконання закону про Державний бюджет України відбувається за процедурою повного обговорення. Річний звіт про виконання закону про Державний бюджет України у Верховній Раді представляє член Кабінету Міністрів України, відповідальний за формування та реалізацію державної фінансової і бюджетної політики. Із співдоповідями про виконання закону про Державний бюджет України виступають голова Комітету з питань бюджету та Голова Рахункової палати. На такому пленарному засіданні за процедурним рішенням Верховної Ради можуть бути заслухані головні розпорядники коштів державного бюджету щодо результатів виконання бюджетних програм за звітний період. За результатами розгляду Верховна Рада приймає рішення щодо річного звіту про виконання закону про Державний бюджет України.

6.4. Видатки бюджету та їх класифікація

Відповідно до статті 2 Бюджетного кодексу України від 08.07.2010 № 2456-VI, видатки бюджету – кошти, спрямовані на здійснення програм та заходів, передбачених відповідним бюджетом. До видатків бюджету не належать: погашення боргу; надання кредитів з бюджету; розміщення бюджетних коштів на депозитах; придбання цінних паперів; повернення надміру сплачених до бюджету сум податків і зборів та інших доходів бюджету, проведення їх бюджетного відшкодування; компенсація частини суми штрафних (фінансових) санкцій, що перераховується покупцям (споживачам) за рахунок штрафних (фінансових) санкцій, застосованих органами, що контролюють справляння надходжень бюджету, за наслідками проведеної перевірки за зверненням або скаргою покупця (споживача) про

порушення платником податків встановленого порядку проведення розрахункових операцій¹.

Видатки бюджету класифікують за такими ознаками:

I. *За рівнями бюджетної системи* – видатки, які здійснюються з державного бюджету; видатки, які здійснюються з місцевих бюджетів. Розподіл видатків між рівнями бюджетної системи визначається виключно Бюджетним кодексом України та реалізується з дотриманням принципу субсидіарності, а саме: розподіл видів видатків між державним бюджетом та місцевими бюджетами, а також між місцевими бюджетами ґрунтується на необхідності максимально можливого наближення надання гарантованих послуг до їх безпосереднього споживача;

II. *За періодичністю зарахування* – систематичні та разові видатки. До систематичних видатків належать видатки на заробітну плату та нарахування, оплата комунальних послуг та енергоносіїв, стипендії та інші соціальні трансферти населенню.

III. *За змістом* – видатки загального фонду бюджету та видатки спеціального фонду бюджету. Основною ознакою видатків спеціального фонду є здійснення видатків за рахунок конкретно визначених надходжень спеціального фонду бюджету. До видатків спеціального фонду державного бюджету належали видатки на придбання Фондом соціального захисту інвалідів автомобілів для інвалідів та інші заходи щодо соціального захисту інвалідів, державну підтримку заходів, спрямованих на зменшення обсягів викидів (збільшення абсорбції) парникових газів, реалізацію програм допомоги Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ, що включає заходи щодо розвитку галузі енергетики; розвиток мережі та утримання автомобільних доріг загального користування, фінансову підтримку заходів в агропромисловому комплексі на умовах фінансового лізингу, будівництво (придбання) житла для військовослужбовців Збройних Сил України, підтримку у безпечному стані енергоблоків та об'єкта «Укриття» та заходи щодо підготовки до зняття з експлуатації Чорнобильської АЕС тощо.

IV. *За функціями, з виконанням яких пов'язані видатки та кредитування бюджету* (функціональна класифікація видатків та кредитування бюджету) – загальнодержавні функції; оборона; громадський порядок, безпека та судова влада; економічна

¹ Бюджетний кодекс України від 8.07.2010 № 2456-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-171>

діяльність; охорона навколишнього природного середовища; житлово-комунальне господарство; охорона здоров'я; духовний та фізичний розвиток; освіта; соціальний захист та соціальне забезпечення (табл. 6.1).

Таблиця 6.1

ФУНКЦІОНАЛЬНА КЛАСИФІКАЦІЯ ВИДАТКІВ (УЗАГАЛЬНЕНА)

Код	Найменування
0100	Загальнодержавні функції
0200	Оборона
0300	Громадський порядок, безпека та судова влада
0400	Економічна діяльність
0500	Охорона навколишнього природного середовища
0600	Житлово-комунальне господарство
0700	Охорона здоров'я
0800	Духовний та фізичний розвиток
0900	Освіта
1000	Соціальний захист та соціальне забезпечення

Функціональна класифікація видатків та кредитування бюджету має такі рівні деталізації: 1) розділи, в яких систематизуються видатки та кредитування бюджету, пов'язані з виконанням функцій держави, Автономної Республіки Крим чи місцевого самоврядування; 2) підрозділи та групи, в яких конкретизуються видатки та кредитування бюджету на виконання функцій держави чи місцевого самоврядування.

V. Економічна класифікація – поточні та капітальні видатки.

Економічна класифікація видатків бюджету застосовується для розмежування видатків бюджетних установ та одержувачів бюджетних коштів за економічними характеристиками з детальним розподілом за їх предметними ознаками (заробітна плата, нарахування, усі види господарської діяльності, виплати (трансферти) населенню тощо). За економічною класифікацією видатки бюджету поділяються на поточні та капітальні (табл. 6.2).

Таблиця 6.2

ЕКОНОМІЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ВИДАТКІВ (УЗАГАЛЬНЕНА)

Код	Найменування
1	2
2000	Поточні видатки
2100	Оплата праці і нарахування на заробітну плату
2110	Оплата праці
2120	Нарахування на оплату праці
2200	Використання товарів і послуг
2210	Предмети, матеріали, обладнання та інвентар
2220	Медикаменти та перев'язувальні матеріали

Продовження табл. 6.2

1	2
2230	Продукти харчування
2240	Оплата послуг (крім комунальних)
2250	Видатки на відрядження
2260	Видатки та заходи спеціального призначення
2270	Оплата комунальних послуг та енергоносіїв
2280	Дослідження і розробки, окремі заходи по реалізації державних (регіональних) програм
2400	Обслуговування боргових зобов'язань
2410	Обслуговування внутрішніх боргових зобов'язань
2420	Обслуговування зовнішніх боргових зобов'язань
2600	Поточні трансферти
2610	Субсидії та поточні трансферти підприємствам (установам, організаціям)
2620	Поточні трансферти органам державного управління інших рівнів
2630	Поточні трансферти урядам іноземних держав та міжнародним організаціям
2700	Соціальне забезпечення
2710	Виплата пенсій і допомоги
2720	Стипендії
2730	Інші виплати населенню
2800	Інші поточні видатки
3000	Капітальні видатки
3100	Придбання основного капіталу
3110	Придбання обладнання і предметів довгострокового користування
3120	Капітальне будівництво (придбання)
3130	Капітальний ремонт
3140	Реконструкція та реставрація
3150	Створення державних запасів і резервів
3160	Придбання землі та нематеріальних активів
3200	Капітальні трансферти
3210	Капітальні трансферти підприємствам (установам, організаціям)
3220	Капітальні трансферти органам державного управління інших рівнів
3230	Капітальні трансферти урядам іноземних держав та міжнародним організаціям
3240	Капітальні трансферти населенню
9000	Нерозподілені видатки

За економічною класифікацією, поточні видатки становили більше 90 % видатків Зведеного бюджету України, проте частка поточних видатків щороку зменшується. Основними складовими поточних видатків були оплата праці, виплата пенсій і допомоги, виплати населенню, обслуговування боргових зобов'язань. Капітальні видатки об'єднували видатки на придбання основного капіталу та капітальні трансферти. Частка капітальних трансфер-

тів збільшувалася щорічно та досягла максимального значення у 2016 р. – 8,7%, що свідчить про недостатнє фінансування капітальних видатків.

VI. *За бюджетними програмами* (програмна класифікація видатків та кредитування бюджету).

VII. *За ознакою головного розпорядника бюджетних коштів* (відомча класифікація видатків та кредитування бюджету).

Поділ видатків на групи, підгрупи та види для ведення аналітичного обліку видатків державного та місцевих бюджетів регламентується статтею 10 Бюджетного кодексу України від 08.07.2010 № 2456-VI¹ та Наказом Міністерства фінансів України «Про бюджетну класифікацію» від 14.01.2011 № 11²).

Склад та структура бюджетних видатків повинна відповідати суспільним потребам, які, в свою чергу, відповідають потребам соціально-економічного розвитку суспільства та особливостями реалізації державою, покладених на неї функцій. Слід підкреслити, що склад та структура видатків бюджету щороку затверджується у Законі України «Про Державний бюджет України» та рішеннях про місцеві бюджети. Таким чином, щороку відбувається коригування напрямів та обсягів фінансування функцій як держави, так і органів місцевого самоврядування.

Структура видатків Зведеного бюджету України за функціональною класифікацією наведена у табл. 6.3.

Найбільшу частку у видатках Зведеного бюджету України займають видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення, що підтверджує пріоритетність соціальної функції держави. У 2016 р. видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення досягли максимального значення – 30,91 % зі зменшенням у 2017 р. до 27,04 % видатків зведеного бюджету. Напрямами фінансування соціального захисту за рахунок видатків бюджету є виплата пенсій окремим категоріям громадян (військовослужбовці рядового, сержантського та старшинського складу строкової служби та члени їхніх сімей, військовослужбовці та особи начальницького і рядового складу органів внутрішніх справ тощо), виплата доплат, надбавок, підвищень до пенсій; фінансування державних програм соціальної допомоги (грошова допомога особам, яких визнано біженцями або особами, які потребують додаткового захисту, та особам, яким надано

¹ Бюджетний кодекс України від 8.07.2010 № 2456-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-171>

² Про бюджетну класифікацію: Наказ Міністерства фінансів України 14.01.2011 № 11. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/v0011201-11>

тимчасовий захист; компенсації на медикаменти; програма протезування; програми і заходи із соціального захисту осіб з інвалідністю, у тому числі програми і заходи Фонду соціального захисту інвалідів; відшкодування збитків, заподіяних громадянам; заходи, пов'язані з поверненням в Україну кримськотатарського народу та осіб інших національностей, які були незаконно депортовані з України, та розміщенням іноземців і осіб без громадянства, які незаконно перебувають на території України; щорічна разова грошова допомога ветеранам війни та жертвам нацистських переслідувань; довічні державні стипендії; кошти, що передаються до фондів загальнообов'язкового державного соціального страхування; програми соціального захисту громадян, які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи, інші види цільової грошової допомоги.

За рахунок бюджетних коштів фінансуються державні та місцеві програми стосовно дітей, молоді, жінок, сім'ї, а також програми підтримки будівництва (реконструкції) житла для окремих категорій громадян.

До складу видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення належать видатки на компенсацію дефіциту коштів Пенсійного фонду України, що спрямовуються на фінансування виплати пенсій у солідарній системі загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (перевищення видатків над доходами, у тому числі з урахуванням резерву коштів Пенсійного фонду України). У 2017 р. з Державного бюджету України на фінансування дефіциту Пенсійного фонду України було спрямовано 133 458,63 млн грн або 15,90 % видаткової частини.

Видатки на соціальну сферу не обмежуються видатками на соціальний захист та соціальне забезпечення, до них також належать видатки на освіту, охорону здоров'я, духовний та фізичний розвиток. Видатки на освіту займають друге місце за абсолютними та відносними показниками (від 15,49 % до 20,84 % протягом 2013-2017 рр.). Видатки на освіту класифікуються за рівнями освіти: дошкільна, загальна середня, професійно-технічна, вища, а також післядипломна та позашкільна, заходи із позашкільної роботи з дітьми. Видатки на освіту передбачають фінансування права на безкоштовну дошкільну та середню загальну освіту, а також фінансування державного та регіонального замовлень на підготовку робітничих кадрів у професійно-технічних навчальних закладах та підготовку кадрів вищими навчальними закладами.

ДИНАМІКА ТА СТРУКТУРА ВИДАТКІВ ЗВЕДЕНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ У 2013-2017 РР.¹

	2013		2014		2015		2016		2017	
	млн грн	% до підсумку	млн грн	% до підсумку	млн грн	% до підсумку	млн грн	% до підсумку	млн грн	% до підсумку
Загальнодержавні функції	61 702	12,18	76 846	14,69	117 642	17,30	134 257	16,06	166295	15,73
Оборона	14 844	2,93	27 365	5,23	52 016	7,65	59 359	7,10	74360	7,04
Громадський порядок, безпека та судова влада	39 409	7,78	44 865	8,58	54 963	8,08	72 057	8,62	88485	8,37
Економічна діяльність	50 838	10,04	43 638	8,34	56 257	8,27	66 191	7,92	102883	9,73
Охорона навколишнього природного середовища	5 594	1,10	3 482	0,67	5 530	0,81	6 255	0,75	7349	0,70
Житлово-комунальне господарство	8 055	1,59	17 809	3,40	15 700	2,31	17 548	2,10	27187	2,57
Охорона здоров'я	61 569	12,16	57 150	10,92	71 001	10,44	75 503	9,03	102392	9,69
Духовний та фізичний розвиток	13 661	2,70	13 858	2,65	16 228	2,39	16 898	2,02	24342	2,30
Освіта	105 541	20,84	100 110	19,14	114 193	16,80	129 438	15,49	177916	16,83
Соціальний захист та соціальне забезпечення	145 166	28,67	138 005	26,38	176 340	25,94	258 326	30,91	285762	27,04
Всього	506 379	100,00	523 126	100,00	679 871	100,00	835 832	100,00	1056973	100,00

¹ Побудовано за даними Державної казначейської служби України

Видатки на охорону здоров'я доповнюють систему соціальних видатків. Близько 10 % видатків зведеного бюджету України спрямовуються на первинну медико-санітарну, амбулаторно-поліклінічну та стаціонарну допомогу (багатопрофільні лікарні та поліклініки, що виконують специфічні загальнодержавні функції), спеціалізовану, високоспеціалізовану амбулаторно-поліклінічну та стаціонарну допомогу, санаторно-реабілітаційну допомогу, санітарно-епідеміологічний нагляд (лабораторні центри, заходи боротьби з епідеміями) та інші програми в галузі охорони здоров'я.

Інша група видатків пов'язана з політичними функціями держави та об'єднує видатки на загальнодержавні функції, оборону, безпеку. Частка видатків на загальнодержавні функції збільшилася протягом останніх років та становила близько 16-17 % у 2015-2017 рр. Видатки на загальнодержавні функції об'єднують видатки на вищі органи державного управління, органи місцевої влади та місцевого самоврядування, проведення виборів та референдумів, обслуговування боргу та економічну допомогу зарубіжним країнам. Збільшення видатків на загальнодержавні функції в Україні стало переважно наслідком нарощення державного боргу та необхідністю здійснення видатків на його обслуговування.

Додатковою ознакою класифікації видатків бюджету є їхня належність/не належність до складу захищених видатків. Згідно з статтею 55 Бюджетного кодексу України, захищеними видатками бюджету визнаються видатки загального фонду бюджету, обсяг яких не може змінюватися при здійсненні скорочення затверджених бюджетних призначень.

Станом на 2018 р. захищеними видатками бюджету визначаються видатки загального фонду на:

- оплату праці працівників бюджетних установ;
- нарахування на заробітну плату;
- придбання медикаментів та перев'язувальних матеріалів;
- забезпечення продуктами харчування;
- оплату комунальних послуг та енергоносіїв;
- обслуговування державного (місцевого) боргу;
- поточні трансферти населенню;
- поточні трансферти місцевим бюджетам;
- підготовку кадрів вищими навчальними закладами I-IV

рівнів акредитації;

- забезпечення осіб з інвалідністю технічними та іншими засобами реабілітації, виробами медичного призначення для індивідуального користування;

- фундаментальні дослідження, прикладні наукові та науково-технічні розробки;

- роботи та заходи, що здійснюються на виконання Загальнодержавної програми зняття з експлуатації Чорнобильської АЕС та перетворення об'єкта «Укриття» на екологічно безпечну систему, та роботи з посилення бар'єрних функцій зони відчуження;

- компенсацію процентів, сплачуваних банкам та/або іншим фінансовим установам за кредитами, отриманими громадянами на будівництво (реконструкцію) чи придбання житла;

- заходи, пов'язані з обороноздатністю держави, що здійснюються за рахунок коштів резервного фонду державного бюджету;

- здійснення розвідувальної діяльності;

- оплату послуг з охорони державних (комунальних) закладів культури;

- оплату енергосервісу;

- виплати за державними деривативами.

Отже, система видатків бюджету повинна відповідати потребам економічного розвитку та забезпечувати соціальну стабільність суспільства. Для України актуальною залишається проблема оптимізації видаткової частини бюджету в напрямках забезпечення виконання державою одночасно всіх функцій (політична, оборонна, правоохоронна, економічна, соціальна, культурна (духовна), екологічна, інформаційна) та їх фінансування.

6.5. Джерела формування та класифікація доходів бюджету

Для фінансування видатків бюджету держава повинна акумулювати відповідний розмір коштів. При цьому існує пряма залежність між розміром видаткової та доходної частини бюджету, оскільки від розміру видатків залежить розмір доходів, що мають бути акумульовані в бюджеті.

Відповідно до статті 2 Бюджетного кодексу України від 08.07.2010 № 2456-VI, доходи бюджету – податкові, неподаткові та інші надходження на безповоротній основі, справляння яких передбачено законодавством України (включаючи трансферти,

плату за надання адміністративних послуг, власні надходження бюджетних установ)¹.

Визначення сутності категорії «доходи бюджету» повинно включати наступні складові: розподіл та перерозподіл вартості валового внутрішнього продукту; мета формування доходної частини бюджету – це виконання державою та органами місцевого самоврядування своїх функцій; законодавча врегульованість процесу формування доходів бюджету. Таким чином, доходи бюджету – це частина фінансових ресурсів, що створюються в процесі перерозподілу валового внутрішнього продукту й зосереджуються в бюджеті на основі правових норм для виконання державою (місцевим самоврядуванням) своїх функцій.

Доходи бюджету можна класифікувати за такими ознаками:

I. *За рівнями бюджетної системи* – доходи, які зараховуються до державного бюджету; доходи, які зараховуються до місцевих бюджетів. До доходів Державного бюджету України включається військовий збір, податок на додану вартість, акцизний податок, ввізне мито, вивізне мито, єдиний збір, який справляється у пунктах пропуску через державний кордон України, портовий (адміністративний) збір та частина податку на прибуток підприємств та податку на доходи фізичних осіб, рентної плати, екологічного податку, чистого прибутку (доходу) державних унітарних підприємств та їх об'єднань тощо. Розподіл доходів між місцевими бюджетами наведений у п. 9.2.

II. *За групами, підгрупами та видами* – податкові надходження, неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом та трансферти (відповідно до статті 9 Бюджетного кодексу України від 08.07.2010 № 2456-VI² та Наказу Міністерства фінансів України «Про бюджетну класифікацію» від 14.01.2011 № 11³).

III. *За періодичністю зарахування* – систематичні та разові доходи. До систематичних доходів належать більшість податкових та неподаткових надходжень, до разових – доходи від операцій з капіталом та трансферти.

IV. *За змістом* – доходи загального фонду бюджету та доходи спеціального фонду бюджету. Джерелами формування доходів спеціального фонду Державного бюджету України є акцизний

¹ Бюджетний кодекс України від 8.07.2010 № 2456-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-171>

² Там само.

³ Про бюджетну класифікацію: Наказ Міністерства фінансів України 14.01.2011 № 11. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/v0011201-11>

податок з вироблених в Україні та з ввезених на митну територію України пального і транспортних засобів; ввізне мито на нафтопродукти і транспортні засоби та шини до них; судовий збір та надходження від звернення застави у дохід держави; плата за проїзд автомобільними дорогами транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів, вагові або габаритні параметри яких перевищують нормативні; екологічний податок, що справляється за утворення радіоактивних відходів (включаючи вже накопичені) та/або за тимчасове зберігання радіоактивних відходів їх виробниками понад установлений особливими умовами ліцензії строк; власні надходження бюджетних установ та надходження від реалізації матеріальних цінностей державного резерву; надходження в рамках програм допомоги Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ тощо.

До надходжень спеціального фонду місцевих бюджетів належать: надходження бюджету розвитку місцевих бюджетів; кошти від відшкодування втрат сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва; концесійні платежі щодо об'єктів комунальної власності, які мають цільове спрямування; частина екологічного податку, відрахування частини вартості питної води суб'єктами підприємницької діяльності, які здійснюють реалізацію питної води через системи централізованого водопостачання з відхиленням від відповідних стандартів, що зараховуються до бюджетів міст, селищ та сіл, бюджетів об'єднаних територіальних громад; власні надходження бюджетних установ, що утримуються за рахунок відповідного місцевого бюджету; субвенції, що надаються з інших бюджетів за рахунок конкретно визначених надходжень спеціального фонду таких бюджетів; надходження в рамках програм допомоги і грантів Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ.

V. *За методами формування* бюджету доходи бувають від прямого вилучення доходів з державного сектору економіки; від державних угод, майна і послуг; від перерозподілу доходів юридичних і фізичних осіб за допомогою податків.

VI. *За джерелами формування* – зовнішні і внутрішні. Формування зовнішніх доходів бюджету відбувається за рахунок надходжень від міжнародного перерозподілу фінансових ресурсів, а внутрішніх – від перерозподілу фінансових ресурсів у межах держави.

Наказ Міністерства фінансів України «Про бюджетну класифікацію» від 14.01.2011 № 11 визначає поділ доходів бюджету для ведення аналітичного обліку надходжень до державного та місцевих бюджетів за такими розділами:

- 1) податкові надходження;
- 2) неподаткові надходження;
- 3) доходи від операцій з капіталом;
- 4) трансферти¹.

Динаміка та структура доходів Зведеного бюджету України наведені у табл. 6.4.

Податковими надходженнями визнаються встановлені законами України про оподаткування загальнодержавні податки і збори та місцеві податки і збори. За допомогою податкових надходжень формується близько 80 % доходів Зведеного бюджету України, що підтверджує їх пріоритетність серед інших джерел формування доходів бюджету. Структурні зміни у складі доходів бюджету у 2016-2017 рр. свідчать про збільшення частки податкових надходжень (83,13 % у 2016 р. та 81,43 % у 2017 р. проти 77,85 % у 2015 р.) з одночасним зменшенням неподаткових надходжень (15,20 % у 2017 р. проти 21,50 % у 2015 р.). Незначні коливання частки мали місце щодо доходів від операцій з капіталом, трансфертів, цільових фондів, проте відносний показник не перевищував одного відсотка.

Податкові надходження відповідно до бюджетної класифікації згруповані у дев'ять груп: податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості; податки на власність; рентна плата та плата за використання інших природних ресурсів; внутрішні податки на товари та послуги; податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції; окремі податки і збори, що зараховуються до місцевих бюджетів; збори на паливно-енергетичні ресурси; місцеві податки; інші податки та збори.

Неподаткові надходження акумулюються у дохідній частині бюджету, доповнюючи податкові та інші надходження. Основна відмінність від податків полягає в іншому методі формування. Якщо податкові надходження формуються на основі перерозподілу частини доходів фізичних та юридичних осіб, частини витрат на споживання на користь держави, то неподаткові надходження формуються від продуктивної діяльності держави та від надання нею послуг.

¹ Про бюджетну класифікацію: Наказ Міністерства фінансів України 14.01.2011 № 11. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/v0011201-11>

ДИНАМІКА ТА СТРУКТУРА ДОХОДІВ ЗВЕДЕНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ
У 2013-2017 РР.¹

	2013		2014		2015		2016		2017	
	млн грн	% до підсумку	млн грн	% до підсумку	млн грн	% до підсумку	млн грн	% до підсумку	млн грн	% до підсумку
Податкові надходження	353 968	79,94	367 512	80,58	507 636	77,85	650 787	83,13	828159	81,43
Неподаткові надходження	84 981	19,19	80 613	17,68	140 154	21,50	125 503	16,03	154552	15,20
Доходи від операцій з капіталом	1 637	0,37	2 016	0,44	1 800	0,28	1 594	0,20	2160	0,21
Трансферти	1 529	0,35	5 383	1,18	1 882	0,29	4 198	0,54	1631	0,16
Цільові фонди	673	0,15	544	0,12	559	0,09	783	0,10	30467	3,00
Всього	442789	100	456067	100	652030	100	782860	100	1016970	100

¹ Побудовано за даними Державної казначейської служби України

Досвід формування неподаткових надходжень України свідчить про надходження дивідендів (доходу), нарахованих на акції (частки, паї) господарських товариств, у статутних капіталах яких є державна власність; кошти, що перераховуються Національним банком України відповідно до Закону України «Про Національний банк України»; плата за надання адміністративних послуг; судовий збір та власні надходження бюджетних установ.

Неподаткові надходження відповідно до бюджетної класифікації згруповані у три групи:

- 1) доходи від власності та підприємницької діяльності;
- 2) адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності;
- 3) інші неподаткові надходження.

Доходи від операцій з капіталом – це друга група доходів бюджету після неподаткових надходжень, що формуються неподатковим методом. Формування доходів від операцій з капіталом відбувається у разі реалізації державного майна, запасів, землі чи нематеріальних активів.

Доходи від операцій з капіталом відповідно до бюджетної класифікації згруповані у чотири групи:

- 1) надходження від продажу основного капіталу;
- 2) надходження від реалізації державних запасів товарів;
- 3) кошти від продажу землі і нематеріальних активів;
- 4) податки на фінансові операції та операції з капіталом.

Трансферти – кошти, одержані від інших органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, інших держав або міжнародних організацій на безоплатній та безповоротній основі.

Трансферти відповідно до бюджетної класифікації згруповані у три групи:

- 1) трансферти від органів державного управління;
- 2) трансферти від Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ.

